Г.В. Рябікова, канд. фіз.-мат. наук, доц.

ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ І РИЗИКИ ЕКОНОМІЧНО БЕЗПЕЧНОМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Визначено основні загрози і ризики економічній безпеці підприємств харчової промисловості. Здійснено їх класифікацію за основними ознаками. Описано систему моніторингу економічної безпеки підприємства. Визначено її зміст і послідовність.

The main threats and risks the economic security of the food industry are defined. Their classifications of the main features are realized. The monitoring system of economic security is described. Its content and consistency are determined.

Ключові слова: економічна безпека, загроза, ризик, моніторинг, промислове підприємство.

Keywords: economic security, threat, risk, monitoring, industrial enterprises.

Формування ефективної стратегії забезпечення економічної безпеки підприємств харчової промисловості потребує, зокрема, виявлення основних загроз та ризиків їх економічному розвитку. Незадовільний стан розвитку більшості підприємств харчової промисловості України є вагомим чинником виникнення загроз економічній та соціальній стабільності в регіоні їх розміщення; розвитку харчової промисловості як галузі та суспільству в цілому, а також для потенціалу й колективу кожного конкретного підприємства. Адже промислове підприємство, як основний структуроутворюючий елемент економіки, виконує не тільки виробничу функцію, але й дає засоби для існування багатьох людей.

Неповне завантаження потужностей, руйнування створеного потенціалу підприємства створюють загрозу економічним та матеріальним основам життєдіяльності колективу й суспільства, для підтримки яких він створювався й розвивався. Більшість підприємств не здатні самостійно й ефективно ввійти в стихійно організований ринок і запустити ринковий механізм господарювання.

Аналіз ризиків та загроз, які визначають стан економічної безпеки підприємств, є необхідною умовою для визначення напрямів підвищення ефективності управління економічною безпекою цих підприємств. На його основі базується розробка стратегічних напрямів забезпечення економічної безпеки підприємства, а також система відповідного планування.

Аналізу загроз та ризиків економічній безпеці підприємств присвячено ряд праць А.Сухорукова, В.Іванова, А.Козаченко, І.Козлюк, А. Ляшенко, В. Мак-Мак, Н.Реверчука, В.Пономарьова та ін. В своїх публікаціях вони визначили методичні підходи дослідження економічної безпеки підприємства, проаналізували систему чинників економічно безпечного розвитку підприємства, визначили основні ризики економічній безпеці підприємства. Недостатньо вивченими є методичний підхід та інструментарій аналізу й діагностики стану підприємства, які дозволяють з достатньою повнотою досліджувати комплекс чинників, що загрожують економічній безпеці.

Витрати підприємств на забезпечення економічної безпеки в Україні швидко зростають. Це є предметом занепокоєння для багатьох їх керівників. Програми по забезпеченню економічної безпеки, які найчастіше погано розробляються й впроваджуються у практичну діяльність, характеризуються наявністю непотрібних заходів і витратою часу й коштів. Однією із складових проблеми є неадекватна оцінка основних ризиків та загроз стану економічної безпеки підприємства. Основними цілями нашої статті є визначення основних загроз та ризиків економічній безпеці підприємств харчової промисловості та апарату їх дослідження.

Для промислових підприємств оцінка економічної безпеки важлива тому, що їх активно задіяний потенціал є визначальним стабілізуючим чинником антикризового розвитку, гарантом економічного зростання й підтримки економічної незалежності й безпеки країни. Його втрата сполучена з важко передбачуваними наслідками деіндустріалізації країни з багатогалузевою високоінтегрованою індустрією. З усіх можливих видів загроз економічної безпеки підприємства – катастрофічних (природних і техногенних), інформаційних, конкурентних, кримінальних, пов'язаних з некомпетентністю власника у виробничо-фінансових й інституціональних питаннях, організаційних і ряду інших – на нашу думку – провідними є ті, що безпосередньо спрямовані на руйнування або ослаблення зазначеного потенціалу під впливом зовнішніх чинників, обумовлених недоліками або слабкістю науково-промислової політики держави в реальному секторі економіки.

Всі ризики й загрози можуть бути згруповані за різними класифікаційними ознаками. Так, залежно від можливості їхнього прогнозування виділяють передбачувані і непередбачувані ризики та загрози. До перших належать ті, які, як правило, виникають у певних умовах, відомі з досвіду господарської діяльності, вчасно виявлені й узагальнені економічною наукою.

Ризики й загрози економічної безпеки підприємства залежно від джерела виникнення ділять на об'єктивні й суб'єктивні. Об'єктивні виникають без участі підприємства або його службовців, незалежні від ухвалених рішень, дій менеджера. Це стан фінансової кон'юнктури, наукові відкриття, форс-мажорні обставини й т.д. Їх необхідно розпізнавати й обов'язково враховувати в управлінських рішеннях. Суб'єктивні загрози породжені навмисними або ненавмисними діями людей, різних органів й організацій, зокрема, державних й міжнародних підприємств конкурентів. Тому і їхнє запобігання багато в чому пов'язане із відповідним впливом у системі економічних відносин.

Залежно від можливості запобігання виділяють фактори форс-мажорні й нефорс-мажорні. Перші відрізняються непереборністю впливу (війни, катастрофи, надзвичайні ситуації, які змушують вирішувати й діяти всупереч наміру). Другі можуть бути відвернені своєчасними й правильними діями.

За ймовірністю настання всі деструктивні чинники можна розділити на явні, тобто реально існуючі, видимі, і латентні, тобто приховані, ретельно замасковані. Вони можуть виявитися раптово. Тому їхнє відбиття зажадає вживання термінових заходів,

додаткових зусиль і засобів. За ступенем ймовірності – неймовірні, малоймовірні, імовірні, досить імовірні, цілком імовірні.

Ризики й загрози можуть класифікуватися й за об'єктами зазіхання: персоналу, майну, техніці, інформації, технологіям, діловому реноме й т.д.

За природою їхнього виникнення можна виділити: політичні, економічні, техногенні, правові, кримінальні, екологічні, конкурентні, контрагентські й ін.

Залежно від величини втрат або збитку, до якого може призвести дія деструктивного чинника, ризики та загрози можна підрозділити на ті, які викликають труднощі, значні й катастрофічні. В узагальненому вигляді класифікація загроз економічній безпеці підприємства наведена на рис. 1.

В. П. Мак-Мак виділяє їх за мірою віддаленості у часі: безпосередні, близькі (до 1 року), далекі (понад 1 рік); в просторі: на території підприємства; території прилягаючої до підприємства; на території регіону, країни; на закордонній території [2, с. 3].

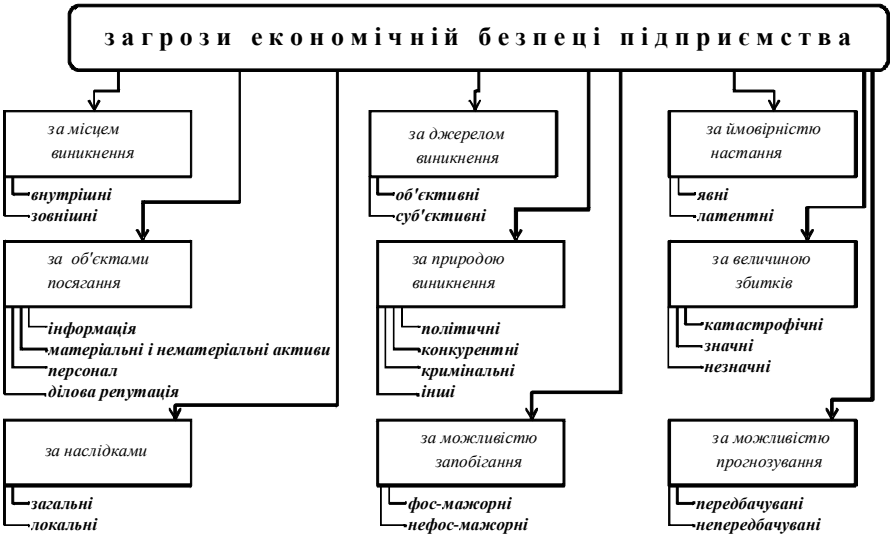

Рис. 1. Класифікація загроз економічній безпеці підприємства

Найбільше поширення в науці одержало виділення ризиків та загроз залежно від сфери їхнього виникнення. За цією ознакою розрізняють внутрішні й зовнішні. Зовнішні ризики й загрози виникають за межами підприємства. Вони не пов'язані з його виробничою діяльністю. Як правило, це така зміна навколишнього середовища, що може нанести підприємству збиток. Внутрішні фактори пов'язані з господарською діяльністю підприємства, його персоналу. Вони обумовлені тими процесами, які

виникають у ході виробництва й реалізації продукції й можуть здійснити свій вплив на результати бізнесу. Найбільш значними з них є: якість планування й ухвалення рішення, дотримання технології, організація праці й робота з персоналом, фінансова політика підприємства, дисципліна й багато що інше.

Як внутрішніх, так і зовнішніх чинників ризику величезна кількість. Це обумовлено різноманіттям зв'язків і відносин, у які обов'язково вступає підприємство.

Всі ці зв'язки й відносини виникають у конкретних політичних, соціально-економічних, природно-кліматичних й інших умовах, які склались як у масштабах всієї країни, так і на рівні певного конкретного регіону. Саме конкретна ситуація в тому або іншому населеному пункті, регіоні, де діє підприємство, може вплинути на результати господарської діяльності.

До чинників, що впливають на результати господарської діяльності, можуть бути віднесені: стан підприємницького середовища, наявність місцевих сировинних й енергетичних ресурсів, розвиток транспортних й інших комунікацій, наповнюваність ринку, стан конкурентів, наявність вільних трудових ресурсів, рівень їхньої професійної підготовленості, рівень соціальної й політичної напруженості, орієнтування населення на продуктивну працю, рівень життя населення, його платоспроможність, криміналізація господарського життя (корумпованість чиновників, рейдерство, рекет, економічна злочинність) тощо.

Всі зовнішні чинники, що впливають на економічну безпеку підприємства, можна згрупувати, виділивши: політичні, соціально-економічні, екологічні, науково-технічні й технологічні, юридичні, природно-кліматичні, демографічні, кримінальні та інші.

Під впливом навколишнього середовища, різного роду чинників можуть виникнути багато десятків зовнішніх ризиків та загроз економічній безпеці підприємства. До них можна віднести: несприятливу зміну політичної ситуації; макроекономічні потрясіння (кризи, порушення виробничих зв'язків, інфляція, втрата ринків сировини, матеріалів, енергоносіїв, товарів і т.д.); зміну законодавства, що впливає на умови господарської діяльності (податкового, відносин власності, договірного й ін.); нерозвиненість інфраструктури ринку; протиправні дії кримінальних структур; використання несумлінної конкуренції; промислово-економічне шпигунство; моральні (психологічні) загрози, залякування, шантаж і фізичний, небезпечний для життя вплив на персонал й їхні родини (убивства, викрадення, побиття); розкрадання матеріальних засобів; протиправні дії конкурентів, їхнє прагнення заволодіти контрольним пакетом акцій; зараження програм ЕОМ різного роду комп'ютерними вірусами; протизаконні фінансові операції; надзвичайні ситуації природного й технічного характеру; несанкціонований доступ конкурентів до конфіденційної інформації, що становить комерційну таємницю; крадіжки фінансових засобів і цінностей; шахрайство; ушкодження будинків, приміщень тощо [1, 3, 4].

Аналіз численних зовнішніх ризиків та загроз, напрямків й об'єктів їхнього впливу, можливих наслідків для бізнесу зажадав би багатотомних досліджень. Незважаючи на це, кожне підприємство й насамперед менеджери по бізнесу, виходячи з конкретної

ситуації, у якій перебуває господарюючий суб'єкт, повинні визначити (спрогнозувати) найбільш значиме (небезпечне) з них і виробити систему заходів для їхнього своєчасного виявлення, запобігання або ослаблення впливу.

Внутрішні ризики та загрози економічної безпеки бізнесу виникають безпосередньо в сфері господарської діяльності підприємства. Так, до основних факторів ризику можна віднести: недостатній рівень дисципліни; протиправні дії кадрових співробітників; порушення режиму збереження конфіденційної інформації, вибір ненадійних партнерів й інвесторів, відтік кваліфікованих кадрів, невірну оцінку кваліфікації кадрів, їхню низьку компетентність; недостатню патентну захищеність, аварії, пожежі, вибухи; перебої в енерго-, водо-, теплопостачанні, вихід з ладу обчислювальної техніки, смерть провідних спеціалістів і керівників; низький освітній рівень керівників; істотні недогляди як у тактичному, так і в стратегічному плануванні, пов'язані, насамперед, з обранням мети, невірною оцінкою можливостей підприємства, помилками в прогнозуванні змін зовнішнього середовища.

Незважаючи на те, що для кожного підприємства "зовнішні" й "внутрішні" загрози специфічні, на наш погляд, можна виділити окремі їх групи характерні практично для будь-якого суб'єкта господарської діяльності.

До зовнішніх загроз можна віднести протиправну діяльність кримінальних структур, конкурентів, фірм і приватних осіб, що займаються промисловим шпигунством або шахрайством, неспроможних ділових партнерів, раніше звільнених за різні провини співробітників підприємства, а також правопорушення з боку корумпованих елементів із числа представників контролюючих і правоохоронних органів.

До внутрішніх загроз відносяться дії або бездіяльність (у тому числі навмисні і ненавмисні) співробітників підприємства, що суперечать інтересам його комерційної діяльності, наслідком яких можуть бути завдання економічних збитків компанії, витік або втрата інформаційних ресурсів (у тому числі відомостей, що становлять комерційну таємницю й/або конфіденційну інформацію), підрив її ділового іміджу, виникнення проблем у взаєминах з реальними й потенційними партнерами, конфліктні ситуації із представниками кримінального середовища, конкурентами, виробничий травматизм або загибель персоналу тощо. Виявлення й ідентифікація чинників ризику та загроз – одне з найбільш важливих завдань забезпечення економічної безпеки.

Послаблює економічну безпеку українських підприємств відсутність стабільної середньої ланки менеджерів. Дуже часто виникає ситуація, коли після набуття певного досвіду працівник переходить до конкуруючої компанії. З собою він забирає інформацію про діяльність підприємства, власні зв'язки та клієнтуру, що значно впливає на конкурентні позиції підприємства.

Серйозною внутрішньою загрозою господарської діяльності українських підприємств є відсутність або недостатня обґрунтованість маркетингової стратегії підприємства. Організації виготовлення конкретних видів продукції повинно передувати ретельне вивчення її попиту на ринку. Найкраще це можна зробити на основі маркетингових досліджень. Економічну безпеку підприємства на ринку послаблює як недооцінювання, так і переоцінювання ролі маркетингу. Маркетинг – не засіб швидкого розв'язання поточних

проблем, а системний механізм, який забезпечує довгострокову стратегічну стабільність підприємства на ринку, одержання прибутків і підвищення економічної безпеки підприємства.

Система економічної безпеки підприємства вимагає постійного самотестування й відновлення. Алгоритм "раннього попередження" негативних, руйнівних процесів на різних щаблях керування з погляду критеріїв економічної безпеки, виявлення "руйнівників системи" опирається на моніторинг її провідних параметрів.

Моніторинг економічної безпеки підприємства передбачає:

- оцінку стану й динаміки розвитку підприємства;
- виявлення деструктивних тенденцій і процесів розвитку потенціалу підприємства;
- визначення причин, джерел, характеру, інтенсивності впливу загроз економічної безпеки;
- прогнозування наслідків дії загроз економічної безпеки;
- системно-аналітичне вивчення сформованої ситуації й тенденцій її розвитку, розробка цільових заходів щодо відбивання загроз підприємству.

Моніторинг повинен бути результатом взаємодії всіх зацікавлених служб підприємства. При здійсненні моніторингу повинен діяти принцип безперервності спостереження за станом об'єкта моніторингу з урахуванням фактичного стану й тенденцій його розвитку, а також загального розвитку економіки, політичної обстановки й дії інших загальносистемних факторів. Для проведення моніторингу необхідно відповідне методичне, організаційне, інформаційне, технічне забезпечення. Зміст і послідовність здійснення моніторингу включає:

1. Ідентифікацію підприємства (господарюючого суб'єкта) і об'єкта моніторингу;
2. Формування системи техніко-економічних показників оцінки економічної безпеки підприємства з урахуванням специфіки його функціонування;
3. Збір і підготовку інформації, що характеризує стан об'єкта моніторингу;
4. Виявлення (визначення) факторів, що характеризують перспективні напрямки розвитку підприємства;
5. Моделювання й формування сценаріїв або стратегій розвитку підприємства;
6. Розрахунок техніко-економічних показників підприємства на всю глибину прогнозного періоду;
7. Проведення аналізу показників економічної безпеки підприємства;
8. Розробку пропозицій з попередження й нейтралізації загроз економічній безпеці підприємства.

Викладений методичний підхід та інструментарій аналізу й діагностики стану підприємства дозволяють з достатньою повнотою досліджувати комплекс факторів, що загрожують економічній безпеці підприємства, осмислено й цілеспрямовано організувати й виконати необхідний моніторинг, системно аналізувати динамічно мінливу соціально-економічну ситуацію, проводити техніко-економічне обґрунтування прийнятих управлінських рішень.

Література:

1. Іванов В.Л. Управління економічною стійкістю підприємств (на прикладі підприємств машинобудівного комплексу) [монографія] / Іванов В.Л. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2005. – с. 268.;
2. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия / Мак-Мак В.П.. – М.: Школа охраны "Баярд", 2003 г – 208 с.;
3. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / [В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова та ін.] : ра ред. В.М. Гейця – Х: ВД "Інжек", 2006. – с. 137; 3.;
4. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур [монографія] / Реверчук Н. Й. – Львів: ЛБІ НБУ. 2004. – с. 195.